ÖZEL BÖLÜM

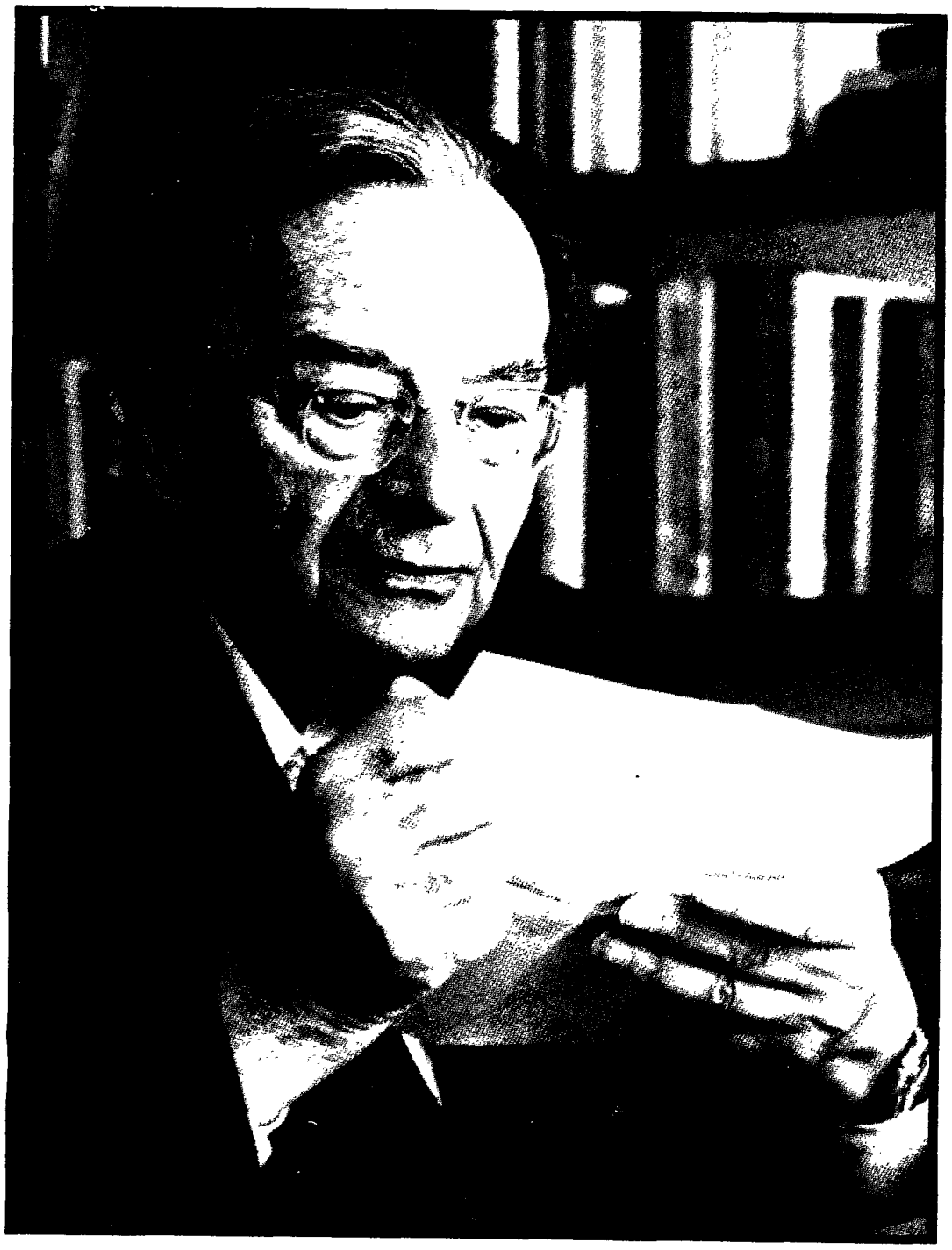

ERICH FROMM

ÇAĞDAŞ NASİRALI YAHYA

Erich Fromm, Batı toplumlarının güncel sorunlarına derinlemesine çözümlemeler getiriyor. Marks, Freud ve "Eski ve Yeni Ahit"i referans alıyor. Jung ile Freud'dan sonra Batı dünyasının psikanaliz alanındaki en önemli temsilcisi sayılıyor. "Yeni bir toplum, yeni bir insan" idealini benimseyen Fromm'un, bütün eserleri Arıtan Yayınları tarafından Türkçe'ye çevriliyor.

RICH FROMM, çok yönlü bir düşünür. Onu, değişik açılardan incelemek ve ele almak mümkün. **Kendine temel aldığı Yahudi dini, Freud ve Marx gibi düşünce kaynakları,** onun düşüncelerine damgalarını vurmuşlardır. Bu nedenle, **Erich Fromm**'u değerlendirenler onu **psikanalizci, Yahudi ya da Marksist** olarak ele almışlar, herkes onun bir diğer yönünü öne çıkarmış ve onu Batı düşüncesi içinde bir yere yerleştirmişlerdir. Oysa,-bize göre Fromm, aslında çok daha başka şeyler söylemekteydi; o bir mistikti ve kendi ağzıyla reddediyor gibi olsa bile, Tanrı inancı çok güçlüydü.

"Peki o halde, niçin bunları açıklamadı, neden Tanrıtanımaz ve dine karşı bir tavır aldı?" diye bir soru geliyor insanın aklına. Bunu açıklamak ve anlamak için, önce bilmemiz gereken bir başka nokta var. Her insan dünyaya belli bir görevi yerine getirmek için gelir. Onun dünyaya doğması, iki yönlü bir anlam taşır. Öncelikle kendini geliştirmek, kendi potansiyel güçlerini tanımak ve onları en mükemmel biçimiyle dışa vurmak, yani evrimleşmek zorundadır. Ama bunu yaparken, aynı zamanda ait olduğu çevreye, ailesine, toplumuna ve giderek dünyaya ve evrene karşı da sorumlulukları vardır. Kendini geliştirirken, onları da etkiler, onları da geliştirir. Rolünü ve üstlendiği görevi en iyi biçimde yerine getirmekle yükümlüdür. Daha başka bir tanımlama ile; evren senfonisi içinde kendi notasını en iyi biçimde icra etmek sorumluluğunu taşımaktadır. İşte kendisi ve kendi dışındaki dünya ile böylesi bir karşılıklı etkileşim içinde bulunan insanın yeri ve görevi, çeşitli dönemlerde, farklı etkiler taşıyabilir. Bir dönemde güçlü bir inancı simgeleyen bir kişi, başka bir dönemde tam inançsızlığı sergileyebilir. Çünkü bütün varoluşların amacı, tüm olabilecek deneyimleri yaşamak (tecrübe etmek) ve onları aşmaktır.

Fromm'un yaşadığı dönem, içinde bulunduğu kültürel kesit ve toplum yapısı, 1900'lü yılların etkilerini taşımaktaydı. Bu dönemin özelliklerini şöylece sıralayabiliriz: Kaba bir bilimsellik kökenine sahip; dünyayı ve varolan herşeyi birbirinden ayrı, kopuk ve bağımsız değerlendiren; kâinatı, birbirinden farklı parçaları bir makine düzeni ile işleyen mekanik bir sistem sanan; ekonomik gelişmede gösterdiği büyük atılım sonucu, herşeyini tüketim ekonomisine bağlanmış (ya da ona tam ters bir tutum içine girmiş); bilimsel anlayışının sonucunda ortaya çıkan ayrılıkçı görüşe uygun olan ve herkesin birbirine rakip olduğu, dünyayı bir savaş meydanı haline getiren serbest rekabet ekonomisine sahip; yine aynı anlayışın izini sürdüren ve tepede bir Tanrı, altta ona bağımlı ve güçsüz bir insan modelini esas alan, din kurumlarını temsil eden kilisenin, toplumsal güce sahip kurumlar ile işbirliğine girdiği, sonuç olarak ayrımcı, bencil ve saçma bir kendine güven içinde, herşeyi başarabileceğine inanan bir insan anlayışı.

Fromm, dindar bir çocukluk geçirmiştir. Bir Yahudi ailesinin çocuğu olarak büyümüş, düşüncelerini Tanrı inancı ve bir Mesih beklentisi ile geliştirmiştir. Ama yaşadığı dünyada gördüğü ve karşılaştığı çarpıklıklar, onda bazı yeni yönlenmelere yol açmıştır. Bir kere insanın hiç de öyle herşeyi başaramayacağını görmüş, 20. yüzyıl başlarındaki kendine güvenen insan modeli hayalinin yıkılışını, Iinci ve IInci Dünya Savaşı'nı yaşamıştır.

Freud onda, bir yandan bireyin derinliklerine inme, ama öte yandan da, insanın söylediklerinden çok, asıl söylemediklerinin ve bastırdıklarının bir toplamı olduğu bilincini uyandırmıştır. Kapitalist düzenin o saldırgan, rekabetçi ve düşmanca tavrı ise, onun, Marx'ın düşüncesine, yani insana daha uygun bir ekonomik anlayış ve toplumsal koşulların getirdiği belirlemenin önemine ilgi duymasına yol açmıştır. Bunlara kendi içindeki o mistik ve bütünselci özlemi de ekleyince, Fromm düşüncesi doğmuştur.

Biz Fromm'a, tıpkı kendisi de bir peygamber olmasına rağmen, görevi kendini öne çıkarmak yerine, daha sonra gelecek olan İsa'nın önünü açmak, onun yolunu düzlemek ve gelişinin müjdesini vermek olan **Nasıralı Yahya**'dan esinlenerek, **"Çağdaş Nasıralı Yahya"** adını vermeyi uygun görüyoruz. Çünkü Fromm da, tıpkı Yahya gibi geleceğin yolunu açmak ve müjdesini vermek özelliğini taşıyor. O, Batı kültürünü içinde bulunduğu bencil ve ayrımcı anlayıştan çıkarıp, bütünselci bir kâinat kavrayışına doğru yönlendiren bir düşünür, bir köprü ve bir yol göstericidir.

Eğer Tanrı'ya ya da geçerli haliyle dine inandığını söylese, Batı dünyası onu kilise kurumu ile özdeşleştirip, dışlardı. Yalnızca Marksist bir toplumculuk ve ekonomik düzeni savunsa, yine dışlanırdı. Ya da mistik bir tavır sergilese, bu denli ciddiye alınmazdı. Oysa Fromm, gerçek yönünü zaman zaman dile getirse de, söylemek istediklerini Batı kültürünün onu kabul edebileceği formlar içinde sunmak, onlarca dışlanmadan, yolu belirlemek görevini yerine getirmek sorumluluğunu başarmış, yani kâinat senfonisi içindeki notasını, tam değeri ile icra etmiş bir insandır.

Gerek Fromm'u ve gerekse de diğer düşünce biçimlerini böyle tarihsel ve dönemsel bir perspektif içinde değerlendirmeden, onların gerçek anlamlarını ve yerlerini tam olarak kavramak mümkün değildir.

Erich Fromm kendi teorisini oluştururken, birçok düşünürden ve düşünce akımından etkilenmiştir. Ama bunların arasında en belli başlı olanları: Karl Marx, Eski ve Yeni Ahit (İncil ve Tevrat) ve Sigmund Freud'dur.

Şimdi Fromm'un bu konulardaki görüşlerini inceleyelim.

ERICH FROMM VE KARL MARX

Fromm kendi düşüncesindeki toplumcu boyutu Marx'ın görüşlerinden faydalanarak geliştirmiştir. Ancak Marx'daki toplumsal yanı düşüncesine katarken, onun temel insan anlayışını kendisine baz olarak almıştır. Erich Fromm Karl Marx ile ilgili düşüncelerini bir çok yerde dile getirir. Ama bunları en geniş bir biçimde topladığı yer, 1961 yılında yazdığı "Marx'ın İnsan Anlayışı" (Das Menschenbild Bei Marx) adlı kitaptır.

AYDIN ARITAN

FROMM-Online
Propriety of the Erich Fromm Document Center. For personal use only. Citation or publication of material prohibited without express written permission of the copyright holder.
Eigentum des Erich Fromm Dokumentationszentrums. Nutzung nur für persönliche Zwecke. Veröffentlichungen – auch von Teilen – bedürfen der schriftlichen Erlaubnis des Rechteinhabers.

Aritan, A., 1995: Cagdas nasirali yahya, In: Matbuat, Istanbul, Sayi 10 Subat 1995, pp. 19-22.

MERAKLISI İÇİN FROMM

Hayatın anlamı üzerine

İnsanın hayatı boyunca en önemli ödevi, kendi içsel güçlerinin ve iç potansiyelinin gelişmesine, ortaya çıkmasına, kısaca içsel doğumuna gayret etmektir. Bu çalışmanın sonucu ve mükâfatı ise, kendi gerçek kişiliğini elde etmesidir. Bir kişinin, elindeki bu potansiyel güçleri ne dereceye kadar gerçekleştirdiği ve ne kadarını kullanıma sunduğu, yani ödevini ne kadar başardığı, objektif bir değerlendirme ile hemen ortaya çıkar. Kendini gerçekleştirmekte başarısız kalan biri, tıpkı ödevini yapmamış bir öğrenci gibidir. Ve onu, "tembel" ya da "başarısız" olarak nitelemek mümkündür. O kişinin bir sürü güçlüklerle mücadele etmek zorunda kalması ya da onunla birlikte diğer kişilerin ve herkesin de ödevini yapmamış olması gibi bahaneler ve mazaretler, bizim bu kararımızı değiştirmez. Çünkü insanın bir tek varolma nedeni vardır, o da kendini ve potansiyel güçlerini geliştirmesidir. Kişiyi saran olumsuz koşulları görmek ve anlamak, belki bizde acı veya üzüntü duygularının canlanmasına yol açabilir. Ama bu, o kişinin ödevini yapmamasını haklı gösteremez. Bir insanı anlamak, onun her hareketini doğrulamak demek değildir. Bir insanı anlamak, onu koşulları içinde değerlendirmektir. Yoksa, hiç kimse bir hâkim ya da Tanrı gibiymişçesine, bir diğerini yargılamak hakkına sahip değildir.

Psikanaliz ve Ahlâk, s. 149

İnsanın özü

Doğayı soyutlayan, yok sayan ve aşan, kendine ve diğer insanlara yabancılaşan insan, kendisini çırılçıplak hisseder ve bundan utanır. Yalnız ve bağımsız, ama aynı oranda da güçsüz ve korku doludur. Böylesi bir bağımsızlık, âdeta bir lânet gibidir. Cennetin hazlarla dolu tutsaklığından uzaktır, ama kendini ortaya koyacak ve bireyselliğini gerçekleştirecek özgürlükten de yoksundur.

Özgür Olmaktan Korkmak, s. 237

Âdem ve Havva'nın Tanrı'ya karşı gösterdikleri itaatsizliğin bir günah olduğu ve bu eylemin insanı "bozduğu" konusunda hiçbir yerde bir kayıt yoktur. Tersine, böyle bir itaatsizlik, insanın kendisini farketmesine ve kendi bilincine varmasına yol açan olumlu bir adımdır. Böylelikle insan, kendi yolunu belirleyecek kararı, kendisinin alabileceğini ortaya koymuştur. İlk itaatsizlik eylemi, sonuç olarak onun özgürlüğe doğru attığı ilk adım olmuştur.

İnsanın Özü, s. 166

Yaşama sanatı

İnsan, bölünemeyen ve parçalara ayrılması mümkün olmayan bir bütünlüktür. Düşüncesini, duygularını ve hayat biçimini birbirinden ayırmak imkânsızdır. Duygusal açıdan özgür olmayan birisinin, sağlıklı ve bağımsız olarak düşünmesini bekleyemeyiz. Hayat biçimi sosyal ve ekonomik yönlerden bağımlı olan ve yönlendirilen bir insanın ise, duygusal açıdan özgür ve mutlu olması mümkün değildir. Eğer insanı kendi bütünlüğünden ayırmaya kalkar ve onun tek bir yönünü ele alarak, değiştirmeye ya da bu yönü düzeltmeye çalışırsanız sağlıklı bir sonuç elde etmeniz çok güç olur. Ele alınan konudaki çabalar, teoriler ve öneriler de, insanların büyük bir çoğunluğu için, içi boş kurallar ve törenler biçimi olmaktan ileri gidemez. Çünkü tek yönlü çaba ile yalnızca dengeler bozulur ve bir yönü düzelecek sanılırken, öteki konularda hiçbir gelişme sağlanamaz ve bütün (yani, insan) bundan ancak zarar görür.

Hasta Bir Toplumdan Çıkış Yolları, s. 190

Hayallere yol açan durumlar

Marks'a göre; hayalleri doğuran durumları ortadan kaldırmadan, kişinin kendi hayallerinden kurtulması mümkün değildir. Freud'un görüşüne göre de; kişinin kendini tanıması, yani bilinçdışı gerçekliğin farkına varması için hayallerini (yani, aklîleştirmeleri) aşabilmesi gerekmektedir.

Sahip Olmak ya da Olmak, s. 301

Sevme sanatı

Eğer iki insan kendi içlerinden gelen o coşkuyu yaşıyor, birbirleri ile "bir" olabiliyor, tek başlarına oluşlarını yitirmeden, birbirlerinin benliklerinde eriyebiliyor ve kendilerinden kaçmak yerine, kişiliklerinin tam olarak bir dışavurumunu gerçekleştirebiliyorlarsa; onların arasında görülen uyum ya da uyumsuzluk, sevinç ya da hüzün gibi anlık durumların pek de önemi yoktur. Çünkü, asıl gereken, yani sevgi ile bir olmayı yerine getirmekle, üzerine düşeni yapmış olmaktadırlar.

Sevme Sanatı, s. 501

O sıralarda Amerika'da yaşayan ve üniversitede öğretim görevlisi olan Fromm, bu ülkede Marx konusundaki bilgi boşluğunu görmüş ve bundan rahatsız olmuştur. Kendi düşünce yapısını oluştururken Tevrat, İncil ve Freud gibi kaynakların yanı sıra Karl Marx'ın görüşlerinden de oldukça yararlanan Fromm, Marx'ın Amerika'da hemen hiç tanınmaması nedeniyle, bu kitabı hazırlamaya karar vermiştir.

Fromm'un Marx'ın düşüncelerine ilgi göstermesi ve ondan alıntılar yapması, uzun yıllar kendisinin "Marksist" ya da "komünist" damgasını yemesine yol açmıştır. Ama aslında Fromm, Marx'ı adeta mistik bir düşünür ve peygamberci bir mesihlik anlayışının ya da hümaniter bir düşünce geleneğinin devamı ve zirvesi olarak görmektedir. Marx'taki insanî özü farketmiş ve onun adının ardına gizlenerek "Sosyalizm" ve Komünizm" denilen birçok çarpıtılmış uygulamanın ne denli yanlış olduğunu vurgulamıştır.

Bu noktada Fromm, bu kez de sosyalist olarak bilinenlerin saldırısına uğramıştır. Onlar da Fromm'u Marx'ı çarpıtmakla ve anlamamakla suçlamışlardır. Marx düşüncesinin bir bütün olduğunu ileri süren bu görüş sahipleri, Fromm'un buradan, beğendiği ve işine gelen bölümleri aldığını, bunun da Marksizm'e ihanet olduğunu söylemişlerdir. Ayrıca Fromm'un sonuçta bir boşlukta kaldığını ve söylediklerini somut örnekler ve önerilerle desteklemediğini belirtmişlerdir.

Fromm, Marx'ın düşüncesinin temelini ve onun sosyalizm anlayışının özünü: "İnsanların hepsinin aynı biçimde ücretlendirilmesi değil, kendine ve dünyaya yabancılaşmış insanlığın, bu yabancılaşmadan kurtulması ve kendi gerçek özüne dönerek, kendisini gerçekleştirmesi" olarak açıklar.

Fromm'a göre (uygulayıcılarının yetersizliği ve fanatikliği nedeniyle) tıpkı kapitalist düzen gibi, sosyalist uygulamalar da insana ters ve bu yüzden de yanlıştır. Çünkü kapitalizmin yanlışlarını ve sömürgeciliğini eleştirerek, ona karşı bir konumda yer alan sosyalizm de yalnızca ezen ile ezilen, sömüren ile sömürülenlerin yerlerini değiştirmeye çalışmış (yani, ayakları baş, başları ayak yapmak ve "biraz da biz yiyelim" anlayışıyla hareket etmiş) ve bu yönüyle de eleştirdiği sistemin "hem de başarısız bir taklitçisi" olmak durumunda kalmıştır. Bu arada kaybeden yine, yalnız ve yabancılaşmış durumu hiç değişmeyen "insan" olmuştur. Halbuki sistemin temellerini kuran Karl Marx için ana hedef: "Daha dengeli, daha adil ve daha eşit bir gelir dağılımı değil (çünkü bunlar daha sonra doğal olarak yerine gelecektir) insanların kendilerine, diğer insanlara ve giderek doğaya karşı yabancılaşmalarının önüne geçmektir." Nitekim kendini yalnız, ayrı ve yabancı gören kişilerin, kendi dışlarındaki her şeye karşı "düşmanca" davranmaları da bundandır ve doğaldır.

> **Fromm, Marx'ın düşüncesinin temelini ve onun sosyalizm anlayışının özünü: "İnsanların hepsinin aynı biçimde ücretlendirilmesi değil, kendine ve dünyaya yabancılaşmış insanlığın, bu yabancılaşmadan kurtulması ve kendi gerçek özüne dönerek, kendisini gerçekleştirmesi" olarak açıklar.**

"Sosyalizm, insanları (her türlü) yabancılaşmadan kurtarmak ve gerçek insanî özlerine geri döndürmek; böylece insanın önce kendisi, sonra da diğer insanlar ve doğa ile bütünleşmesini sağlamak ve böylelikle de "bir olmanın" yollarını açmak demektir" diyen ve bu yönüyle aydınlanma çağı düşünürlerine ve hümaniter bir anlayışa yaklaşan, hatta Fromm'a göre, peygamberci mesihçi vizyonlarla benzeşen Marx'ın yanlış anlaşılmalardan arındırılması gerekmektedir.

Fromm; hem kapitalizmin, hem de uygulanan biçimiyle sosyalizmin, insanların sorun ve özlemlerine bir cevap olamadığının farkındadır. Bu nedenle kitapta çözüm ya da çare olarak, Marksist hümanizmi öneriyor. Bunu da, insan özgürlüklerini öne alan ve onlara kendilerini geliştirip, gerçekleştirebilecekleri ortamı sunan bir yaşama geleneği olarak tanımlıyor, sonuçta da ortaya onurlu ve kardeşçe bir hayat anlayışı çıkıyor.

ERICH FROMM VE DİN

Din, Fromm'un üzerinde önemle durduğu konulardan bir tanesidir. Onun din konusundaki görüşleri, en iyi "Psikanaliz ve Din" adlı kitabında dile gelir. Bu çalışmada Carl Gustav Jung ile Sigmund Freud'un görüşlerini karşılaştırmakla işe başlayan, Fromm sonuçta kendi görüşünü de şöyle açıklar: "Otoriter din, insanların kendi dışlarında bulunan ve görüp, bilemedikleri bir güce kayıtsız, şartsız teslim olmaları ilkesine dayanır. Bu dinde en büyük erdem itaat, baş günâh ise itaatsizliktir. Tanrı herşeyi bilen, en güçlü olan ve cezalandıran, insan ise zavallı, güçsüz ve anlamsız olandır. İnsan için kurtuluşun tek yolu, kendini Tanrı'ya adamaktan ve kendindeki tüm güçler ile tüm değerli yanları reddetmekten geçer. Ama bu tutum, gerçek dine ve onun özüne terstir. "Dindarım demekle dindar olunmaz. Asıl önemli olan, doğru ve adaletli yaşamak ve bunu gerçek hayatta uygulamaktır." Bu nedenle Jung ve diğer otoriter din taraftarlarının din yanlısı gibi gözükmelerine rağmen, hiç de dindar sayılamayacaklarını belirtir.

"İnsan, kendisinin ve evrendeki yerinin bilincine varmalı, ayrıca kendi sınırlarını tanımalıdır. Bunun yanı sıra, kendi dışında bulunan ve etkileyemediği bazı güçlere bağımlı olduğu gerçeğini de anlaması gerekir. Ancak insanın kendi sınırlarını tanıması ile kendini aşan güçlere tapınması, ayrı ayrı şeylerdir. İnsan, kendine özgü olan akıl ve sevgi güçlerini geliştirip, kullanarak, özgürlüğüne ve içsel bağımsızlığına ulaşabilir."

Evet, işte Fromm böyle düşünmektedir ve onun için en önemli sorun: "Tanrı'ya inanmak ya da inanmamak değil, insancıl bir hayat biçimi ile otoriter ve puta tapıcı bir yaşantı arasındaki ayrımda gizlidir."

ERICH FROMM VE SIGMUND FREUD

Batı düşüncesi içinde önemli yer tutan düşünürlerden bir tanesi de Sigmund Freud'dur. Yirminci yüzyıla damgasını vuran Batı tipi toplum yapısı, ekonomik ve teknik gelişmelerin yanı sıra Freud'un öncülüğünü yaptığı düşünsel bir devrimin de sonucudur. Bastırma olayının önemini ve bilinçdışının ruhsal hayatımızdaki önemini açıkça ortaya koyan Freud'un en büyük buluşu, bilinçli düşüncemizin bize gerçek duygu ve düşüncelerimizin ancak bir bölümünü, o da tül bir perde arkasından gösterebildiğini kanıtlamasıdır.

Erich Fromm düşünce biçimini kurarken çok yararlandığı Freud'u, ölmeden önce yazdığı kitabı olan **Freud Düşüncesinin Büyüklüğü ve Sınırları**'nda üstün ve eksik yanlarıyla şöyle değerlendirir: Cinsellik konusunda da büyük yenilikler getiren Freud, Batı toplumlarında yeni bir ahlâk biçiminin gelişmesine ve cinsel özgürlük devriminin gerçekleştirilmesine de düşünsel yönden büyük bir katkıda bulunmuştur.

Her "yeni" düşünsel sistem bazı hataları içinde taşımak zorundadır. Bu hatalar o düşünürün dehasının ya da yeteneklerinin eksikliğinden doğmaz. İnsan beynine özgü temel bir çelişkinin ürünüdür daha çok. "Yeni" dememizle birlikte, o düşünceyi onun yeniliğine ters bir biçimde kısıtlayıcı bir kategoriye sokmuş oluruz. Yaratıcı düşünce ise her zaman eleştirel olan düşüncedir ve gerçeğin anlaşılmasına biraz daha yaklaştırır insanları. Bu yönüyle de özgürleştirici bir işlevi vardır.

İkinci olarak, düşünür bu yeni düşüncesini çağının ve içinde yaşadığı toplumun "ruhuna uygun olarak ifade etmek" zorundadır. Farklı toplumların değişik "sağlıklı insan aklı" anlayışları, başka başka düşünce kategorileri ve farklı mantık yapıları vardır. Ayrıca her toplum kendine özgü bir "sosyal süzgeç"e sahiptir. Yalnızca belirli ve toplumun yapısına uygun düşünce, ideal ve deneylere (hayat pratiğine) izin veren bu "sosyal süzgeç"i aşamayan bütün ruhsal ve düşünsel etkinlikler "düşünülemez" olarak kalırlar. "Düşünülmeyen" şey aynı zamanda "söylenemeyen"dir. Çünkü o toplumun dilinde kendisi için "düşünülmez" olan şeyleri tanımlayacak sözcükler bulunmaz.

Kısaca, düşünür uzlaşması mümkün olmayan bir çelişki içindedir. Bir yandan içinde yaşadığı toplumun "sosyal süzgeç"ine ve kültürünün ge-

ERICH FROMM'LA YAPILAN SON ROPÖRTAJ

FROMM, diğer bir çok düşünürden farklıydı. Herşeyi bilen, az konuşan ve asık suratlı bir bilim adamından çok halktan, içimizden biri gibiydi. Söylediklerine uygun yaşamaya dikkat ediyor, ama bunu gerçekten içinden geldiği için yapıyordu. Amacı dışa karşı gösteriş ya da "caka satmak" değil, diğer insanlara örnek olabilmekti. Tüm hayatı boyunca "sahip olmak"tan çok "olmak"a, kendini geliştirmeye önem vermişti. Onca zenginliğine ve şöhretine rağmen, küçük bir evi ve mütevazi bir kişiliği vardı. Avrupa ve Amerika'nın en popüler ve en çok okunan yazarlarından biri olması, onu şımartmamıştı. Çünkü yerini, küçüklüğünü ve gerçek değerin nerede olduğunu biliyordu. Yoksa bir tarikat kurması, kendisini Guru (veya peygamber) olarak tanımlaması, çok kolaydı. Batı'da bu olaylara sık sık rastlıyoruz. Ama Fromm, para, şöhret, büyüklük ve benzeri şeylerle tatmin bulacak, böyle şeylere ihtiras duyacak ruhsal aşamaları çok geride bırakmıştı. O, tüm insanlığın bunalımını, acısını benliğinde duyuyor, onlar için üzülüyor ve acı çekiyordu.

Ölümünden 5 gün önce kendisiyle yapılan röportajda şunları söylüyordu: "İnsanlığın içinde bulunduğu bu zor durumdan kurtulması çok güç. Ama unutmamak gerek ki, tarihte de böyle durumlar olmuş ve her seferinde yeni bir çözüm bulunmuş, yeni peygamberler gelmiştir. Çağımız için kavranılması zor ama, bu kişilerin (ve grupların) insanlığın en güç günlerinde yeniden ortaya çıktıklarını da, gözden ırak tutmamalı" diyen Fromm, apaçık bir biçimde dünyaya yeni bir büyük kişiliğin, belki de bir peygamberin geleceğini haber veriyor. Çağdaş peygamberlik biçiminin bireysel olmaktan çok, kollektif bir nitelikte olacağını vurgulayıp, sözü yine Fromm'a verelim. Onun, dünyasal kargaşanın ancak Tanrısal bir yardım ve el uzatma ile düzeleceği yolundaki sezgisi yeni değil. Fromm çocukluğunu anlatırken şöyle söylüyor: "Yahudi bir ailenin tek çocuğu olarak yalnız ve mutsuz günlerim çok olmuştu. Savaş yılları, Hitler rejimi derken, o günlerde "Bir Mesih"in gelip, bu kaosu düzelteceği, tek umudum ve beni rahatlatan hayalimdi."

Gençler gitgide endüstri toplumuna karşı çıkıyorlar ve mutsuzlar. Çözüm olarak uyuşturucu maddelere sarılanların yanısıra, çeşitli tarikatlara girenler ya da bir guru aramak için Hindistan'a gidenler de az değil, sizce bu arayışın ve kaçışın nedeni nedir?

Eklemeliyiz ki, saydıklarınızdan başka, bir kurtuluş yolu göremedikleri için hayatlarını monoton bir biçimde sürdürenler de, daha büyük bir çoğunluk.

İnsan ancak batan bir gemiden kaçmaya çalışır. Bu görünüşe bakarak endüstri toplumlarının çökmekte olduğu sonucuna varabilir miyiz?

Bir toplumun çöküşünü önceden söylemek ya da böyle bir kehanette bulunmak gibi durumlarda insan, dikkatli olmak zorunda. Ancak bizim endüstri toplumlarının, dönemlerini yavaş yavaş kapatmakta oldukları da bir gerçek. Buna yol açan nedenleri şöyle sıralayabiliriz: Bu tür toplumlar sevinç ve sevgi öğelerinden yoksundurlar. İnanıyorum ki, insan sevinç ve sevgi olmadan yaşayamaz. Hayatında bunlardan eser yoksa bu hastalık doktorun yazacağı bir reçete ile düzelmez. Evet, belki bu bir fiziksel ölüm nedeni değildir ama, sevgi ve se-

Propriety of the Erich Fromm Document Center. For personal use only. Citation or publication of material prohibited without express written permission of the copyright holder.
Eigentum des Erich Fromm Dokumentationszentrums. Nutzung nur für persönliche Zwecke. Veröffentlichungen – auch von Teilen – bedürfen der schriftlichen Erlaubnis des Rechteinhabers.

Aritan, A., 1995: Cagdas nasirali yahya, In: Matbuat, Istanbul, Sayi 10 Subat 1995, pp. 19-22.

reklerine uygun düşünmek, öte yandan da onları aşacak düşüncelere varmak zorundadır. Bir diğer sorunu da yeni ve yaratıcı düşüncelerini tam açıklayabilecek sözcüklere sahip olmayışıdır. Bu etkenlerin doğrultusu sonucunda oluşturulan her yeni düşünsel sistem, zorunlu olarak yeni ile eski ve geleneksel olanın bir karışımıdır. Bu yüzden de, bazı eksiklik ve hataları da beraberinde taşır. Tarihsel süreç içinde toplum yapıları ve "sosyal süzgeç"ler değiştikçe, düşünsel sistemlerin gerçekten yeni ve değerli yanları ile, göreli ve düşünürün içinde yaşadığı toplumun koşulladığı yanlarının birbirlerinden ayrılabilmesi mümkün olur.

Yukarıda söylediklerimizi Freud'a uygulayacak olursak, karşımıza onun aşamadığı bazı toplumsal değer yargıları ile kişisel inançları çıkar.

Bunlardan birincisi, Freud dönemindeki bilimsel aşamanın bir uzantısı olarak çok yaygın olan burjuva maddeciliği görüşüdür. Freud'un en çok etkilendiği hocası Von Brücke'nin de temsilcisi olduğu bu görüşe göre, her ruhsal olayın fizyolojik (bedensel) bir nedeni ve kaynağı vardır. Bu inancın etkisinden kendisini kurtaramayan Freud için fizyolojik kaynağı bulunmayan bir ruhsal olay "düşünülemez"di.

Bilim o zamanlar emekleme dönemindeydi ve hormonal etkilerin psişe üzerinde yarattıkları değişiklikler de pek bilinmiyordu. Fizyolojik ve psikolojik beraberliğe en iyi örnek olarak Freud'un gözlemleyebildiği tek olay cinsellikti. Eğer cinsellik tüm insanca tutkuların temeli olarak açıklanabilirse, bütün psişik olayların fizyolojik bir temele bağlanması mümkün olacak ve teori doğrulanacaktı. İşte Freud'un cinselliği tüm insan etkinliklerinin temeline yerleştirmeye çalışması ve ona aşırı bir önem vermesi bu istekten doğmaktaydı.

Freud'un düşüncelerini sınırlayan ikinci etken, onun dünyaya otoriter-ataerkil bir burjuva gözüyle bakmasındadır. Kadının erkeğe eşit olduğu bir toplum yapısı, bu düşünce biçimi nedeniyle Freud için "düşünülemez"di. Ona göre kadın başkasını sevme yeteneğinden yoksun ve ancak kendini sevebilen (narsist) cinsel açıdan da soğuk bir yaratıktır. Erkekler kadını avlanacak bir "nesne" gibi görürler. Elde edilene dek abartılıp, yüceltilen kadın, ilk cinsel birleşme sonunda elde edilince, çocuk doğurmaya ve iyi bir ev kadını olmaya itilir. Tıpkı Freud'un kendi evliliğindeki gibi. Erkeklerin cinsel hazzı bir elde etme ve ele geçirme olayı olarak yaşamaları da bu açıdan bakınca normaldir.

Sevgiyi kendi toplumsal sınıfı içerisindeki biçimiyle görüp, tanıyan Freud, onu bir nesneye yönelmiş cinsel bir tutku olarak almak yanlışına düşer. Kendi toplumu ve onun da ancak belirli bir sınıfı için geçerli olan bu çarpık kadın ve sevgi anlayışını tüm insanlık ve bütün toplum biçimleri için geçerli sanması Freud'un kör noktasıdır. Özel bir durumu genelleştirmesi, onun düşüncelerinin önemini daraltıp, sınırlamıştır.

Freud'un en önemli buluşu ise, insanlarda büyük bir anlayış değişikliğine yol açan "bilinçdışı" ya da "bilinçaltı" kavramını ortaya koymasıdır. Freud "düşünülen" ya da "söylenen" ile "gerçek olanın" arasındaki çelişkinin farkına varmıştı. O zamana dek, bir insanın söylediği gibi olduğuna inanılırdı. Eğer bir baba çocuğunun eğitiminde yararlı olduğu için onu dövüyorsa, bu hem doğru, hem de ahlâklı bir davranış sayılırdı. Ama Freud'un buluşundan sonra böyle düşünmek imkânsız bir hal almıştır.

Bizim kendi hakkımızda düşündüklerimiz ve inandıklarımız ile gerçek kişiliğimiz özdeş olmayabilir. Çoğu kez davranışlarımızın nedeni olarak fedakârlık, sevgi ya da görev duygusunu gösterebilir ve buna gerçekten de inanabiliriz. Ama belki de bizi bu davranışlara iten bambaşka güdülerdir; güçlü olma isteği, mazoşist eğilimler ya da sadizm gibi. Düşünülen ve söylenilen ile gerçek arasındaki farkı bilince olaylar çok başka gözükür insana. Artık çocuğunu döven babanın bu davranışı ahlâk açısından eleştirilebilecek, hatta insanlar "acaba baba bu davranışa gizli sadist duygularının tatmini için mi yöneldi?" diye düşüneceklerdir. "İyi niyetli olmak" Freud'un bilinçdışı kavramını ortaya koymasından sonra, bir ozür sayılmaz. Çünkü iyi-niyet, insanların kötü ve yanlış davranışlarını gizlemekte kullandıkları en tanınmış maskedir.

Çeşitli konularda uzun yıllar süren deney, düşünce ve araştırmalarının sonucunda Fromm, dünyanın ve insan soyunun hızla bir felâkete ve yok olmaya doğru gittiğini görmüştür. Çoğu kimse farkında olmasa bile, artık insanlık bir dönüm noktasına gelmiştir. Bu anda yapacağı bir seçme ile ya yok olacak ve kendisi ile birlikte tüm canlıları ve dünyayı da ortadan kaldıracak ya da yaşamaya ve gelişimini sürdürmeye devam edecektir. Bu büyük tehlikeden kurtulabilmenin tek yolu, insanların ve onları şartlayıp, yönlendiren toplumsal yapıların kökten değiştirilmesidir. Yeni bir ahlâk anlayışı, yeni bir dünya görüşü, kısaca yeni bir insan ve yeni bir toplum kurulmak zorundadır. Böylesi bir tarihî görev ve sorumlulukla karşı karşıya olan insanlığın doğru yolu bulabilmesi için "olmak" ilkesine göre ayarlaması gerekir. Erich Fromm "sahip olmak" ile davranışlarını ve inançlarını şimdi yaptığı gibi "sahip olmak" ilkesine göre değil, "olmak" ilkelerini ya da yönlenişlerini, insan varoluşunun iki temel kategorisi olarak değerlendirir. Mala, mülke, şöhrete, insana, bilgiye "sahip olmak" demek, onları ele geçirmek, kendine mâl etmek, onlara egemen olmak ve dilediğince kullanmak anlamına gelir. Ama bu maddesel sahip oluşların sonu yoktur. İnsan hiç bir zaman yeterince bir şeye sahip olamayacaktır. Çünkü maddesel olan, elle tutulan aldatıcı ve geçicidir. Bu nedenle "sahip olmak" tutkusundaki insanlar hep kendilerinden fazla şeye sahip olanları kıskanacak, az şeye sahip olanlardan ise, kendi mallarına göz dikecekleri telaşı ile korkacaklardır.

> Fromm düşünce biçimini kurarken çok yararlandığı Freud'u, şöyle değerlendirir: Cinsellik konusunda da büyük yenilikler getiren Freud, Batı toplumlarında yeni bir ahlâk biçiminin gelişmesine ve cinsel özgürlük devriminin gerçekleştirilmesine de düşünsel yönden büyük bir katkıda bulunmuştur.

"Olmak" ise "sahip olmak"ın karşıtıdır. Hiç bir şeyi elde etmeye, kendine mâl etmeye ve ona egemen olmaya çalışmaz. "Olmak" herşeyi kendi bütünlüğü, canlılığı, hayatı ve gelişimi içinde sevmek demektir. Böyle davranan bir insan, dışsal ve maddesel olana bağlanmaksızın kendini geliştirip, evrimleşmeye çalışır ve içindeki insanlık bilinci ile diğer insan kardeşlerini sevmek, onlarla bir olmak arzusunu taşır. "Olmak" sözcüklerle tanımlanıp, anlatılamaz. O, ancak yaşanılan ve içte hissedilen bir özellik, bir süreç, bir canlılıktır. "Sahip olmak ve olmak, yaşamı ya da ölümü seçmekle birlikte, insan varoluşunun ve karakterinin iki temel niteliğidir" diyen Fromm'a göre, bu iki ilke insanla birlikte vardır. "İşte, toplumsal düzen, toplumun sosyal ve ekonomik kurumları, bir de ahlâk yapısı, bu iki karakter ve davranış biçiminden hangisini desteklerse, o toplumun insanlarında da bu karakter özelliği ağırlık kazanacaktır."

Günümüz toplumları tamamen "sahip olmak" ilkesine göre işlemektedirler. İster kapitalist, ister sosyalist olsun tüm düzenler mal, mülk, kazanç, daha çok kazanç tutkusu, açgözlülük, şöhret, iktidar gibi yanlış temeller üzerine kurulmuşlardır. Sistemlerin yaşayabilmesi için, insan ve onun değerleri, yerini makinalara ve ekonomik gelişimin bürokrasi çarkına bırakmıştır. Bilim, teknik ve ekonomik gelişme hızla ilerlemiş, ancak bunlar kendi yararına kullanılmadığı için, insan bir araç haline dönüşmüştür. Ama bu sorumsuzca gidiş, şimdi büyük tehlikeleri ile birlikte karşımızdadır. İnsanlık yok olma tehlikesi ile karşı karşıyadır. Belki bir atom savaşı, bütün dünya planetinin mahvolmasına yol açacaktır. Ayrıca insanlar kendi günlük hayatyarı içinde de, son derece mutsuz ve bunalımlıdırlar.

Özetle "sahip olmak" ilkesine göre kurulmuş olan tüm düzenler ve toplumsal sistemler, insanları mutlu etmekten, onları doğru yöne yöneltip, evrimleşmelerini sağlamaktan uzaktırlar, yani yanlıştırlar. Öyleyse sorunun çözümü kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. İnsanlığın kurtulabilmesi için ilk ve tek şart, "sahip olmak" ilkesinden "olmak" ilkesine geçmektir. Bunu gerçekleştirebilmek, toplumsal düzeni, sosyal, ekonomik ve politik kurumları yenilemek, böylece o toplumdaki insanların "olmak" ilkesine göre davranmalarını sağlamakla olur. İnsanlık değişmek, yeni bir ahlâk, yeni bir toplum ve yeni bir insan oluşturmak zorundadır. Aksi takdirde yok olacaktır. Çözüm: "Yaşamak veya ölmek, yani sahip olmak ya da olmak" arasındaki seçimin doğru yapılabilmesinde gizlidir.■

KRONOLOJİK OLARAK ERICH FROMM

1900
23 Mart'ta Frankfurt'ta doğdu.

1919
Sosyoloji ve Felsefe eğitimini bitirdi.

1922
Alfred Weber'in öğrencisi olarak doktorasını verdi.

1930
Frankfurt Okulu (Frankfurt Sosyal Araştırma Enstitüsü)na üye oldu. Horkheimer, Adorno ve Marcuse ile birlikte çalışmalar yaptı. Berlin'de ilk psikoanalitik muayenehanesini açtı.

1933
Amerika'ya göç etti ve Chicago'ya yerleşti.

1934
New York'a geçti, Harry Stack Sullivan ve Karen Horney ile çalışmalara başladı.

1940
Amerikan vatandaşlığına geçti.

1941
İlk kitabı olan "Hürriyetten Kaçış"ı yayınladı.

1949
Meksika'da Mexico City şehrine taşındı.

1951
Mexico Üniversitesi'nde Onur Profesörü olarak ders vermeye başladı.

1956
"Sevme Sanatı"nı yayınladı, Meksika Psikanaliz Cemiyeti'ni kurdu.

1974
Sağlık nedeniyle İsviçre'nin Tessin bölgesine yerleşti.

1976
"Sahip Olmak ya da Olmak"ı yayınladı.

1977
İkinci kalp krizi.

1980
18 Mart'ta Locarno'da öldü.

vinç eksikliği insanın canlılığını ve yaşama gücünü azaltır. Canlılığın azalması, sürekli bir içsel sıkıntı ve hiç mutlu olamamak hep bu eksiklikten kaynaklanır.

(Fromm sevginin bir fizik güç ve bir enerji olduğunu anlaşılır ve çağın görüntüsüne uygun olarak anlatıyor. Ama o, işi yalnızca sözde bırakmaz. Kendi yaşantısı da, söylediklerine bir örnektir. Nitekim 80 yaşında olmasına rağmen, az kırlaşmış saçları, sapasağlam dişleri, güler yüzü ve canlılığı ile sevginin nasıl bir eser yarattığının kanıtı gibidir.)

Siz bu "İçsel Ölmek" olgusunu bir keresinde "Çağın Hastalığı" olarak tanımlamıştınız. Bunu açıklar mısınız?

İnancıma göre modern toplumlarda hayatın bir hedefi, bir vizyonu (düşü) ve bir itici gücü yok. Eğer insanın uğrunda uğraşmayı özlediği bir amacı bulunmuyorsa, yaşamanın pek bir anlamı kalmaz. Canlılık, istek ve çaba gibi hayatı motive eden öğeler belirli bazı düşlerin ve umutların sonucudur. İnsanda daha güzeli, daha iyiyi yapma, daha önemli ve daha büyük olma isteği gibi güdüler ve heyecanlar yoksa, tüm canlılık söner. Hayat, acele ile bitirilmeye çalışılan bir hapishane bunaltısına dönüşür.

"Endüstri toplumlarının ana amaç olarak tanımladıkları, maddesel ihtiyaçların karşılanması ile kısıtlanmış bir hayat anlayışı, insanda canlılığın azalıp, zayıflamasına yol açar" mı demek istiyorsunuz?

Evet. Bunun kanıtını da toplumların orta sınıflarında görebilirsiniz. İyi beslenen, bakımlı ve güzel ahırlardaki inekler gibi ama bunalan, ölecek derecede canı sıkılan, renksiz, cansız birçok insanla karşılaşıyoruz sık sık. Çünkü onları canlandıracak, harekete geçirip heyecanlandıracak bir amaçları, hedefleri ve içlerini "hop" ettiren bir hayalleri yok. İnsanlar tüm öğretilerin temelinde yatan bir gerçeği göremiyorlar. İnsanın kendini değiştirebilmesi ve hele de mutlu olabilmesi büyük bir çaba ve de sabır gerektirmektedir.

Bunu açıklayabilir misiniz?

Tüketim prensibi üzerine kurulu piyasa ekonomisi, endüstri toplumlarının belirleyici öğesidir. Bu tür ekonomilerde mutluluk dahil herşey, satın alınabilir. Eğer insan birşey için para ödemek zorunda değilse, o şeyin onu mutlu etmeyeceğine inanılır. Sanılır ki, en zengin olan, aynı zamanda en mutlu olandır. Oysa mutluluk bambaşka bir şeydir. İnsanın içinden gelir ve onun çabasını gerektirir. Bedavadır ve herkesçe elde edilebilir. Ama herşeyi satın almak gerektiğini sanan ve böyle bir bilinçle yetişen kimseler, bu gerçeği kavramakta zorluk çekerler.

Endüstri toplumları çökmekten kurtarılabilir mi? Yoksa herkesin gemiyi terkedip, cankurtaran sandallarına binmesi mi gerekiyor?

İnsandaki yaşamak, canlı olmak ve hayatta kalmak isteği, biyolojik olduğu kadar, düşünsel boyutta da kökleşmiştir. İnsanda varolan herşey, hayatı kurtarmak ve onu canlandırmak amacına göre ayarlıdır. Ancak, toplumları çökmekten kurtarabilmenin yolu, bir bilinç değişiminden ve ruhsal bir dönüşümü gerçekleştirebilmekten geçmektedir. Bunun için de, yeni bir hayat görüşü ve yeni bir ahlâk gerekmektedir. "Mutlu değiliz, bu gidiş yanlış ve artık bazı şeylerin değişmesi gerekli" diye düşünenler çoğunluk olduğunda, bu değişim gerçekleşecek ve yeni bir anlayış dünyaya damgasını vuracaktır.

İşte o zaman, bu insanlar gerçeği kendilerine inandırıcı biçimde anlatan ve yolu gösteren kimseleri karşılarında buluvereceklerdir. İnsanlık tarihindeki peygamberleri, evliyaları düşünün. İnsanların darda ve çıkmazda oldukları anlarda birdenbire ortaya çıkan, onlara doğruyu gösteren ve onları kendilerini yeniden bulmaya çağıran bu büyük kişiler hep var olmuşlardır. Her gerektiğinde ortaya çıkıp, insanlığa ışık tutmuşlardır.

FROMM-Online
Propriety of the Erich Fromm Document Center. For personal use only. Citation or publication of material prohibited without express written permission of the copyright holder.
Eigentum des Erich Fromm Dokumentationszentrums. Nutzung nur für persönliche Zwecke. Veröffentlichungen – auch von Teilen – bedürfen der schriftlichen Erlaubnis des Rechteinhabers.

Aritan, A., 1995: Cagdas nasirali yahya, In: Matbuat, Istanbul, Sayi 10 Subat 1995, pp. 19-22.

Erich Fromm'un Türkiye'de hiç yayınlanmamış olan bir makalesi

Düşünülemez, söylenemez ve açıklanamaz olan

Jung ve Freud'dan sonra Batı dünyasının psikoloji ve psikanaliz alanındaki en önemli temsilcisi olan Erich Fromm, popüler yazıları ve kolay anlaşılan diliyle Batı toplumlarını güncel sorunlarına derinlemesine çözümler getirdi. Fromm, Sigmund Freud'un ünlü bilinçaltı kavramını geliştirip, akılcılaştırmasıyla tanınıyor. Ona göre, yalnızca istenmeyen duygular değil, tam tersine arzulanan ve ulaşılmak istenen bazı duygular da bilinçaltına itilip, bastırılabilmektedir. İşte bu aşamada Fromm ortaya üç temel kavram atıyor: Düşünülemez olan, söylenemez olan ve açıklanamaz olan.

İNSANLAR genelde içinde bulundukları toplumun ve çağın etkisi altında kalır ve onların belirledikleri veriler ile değerlere göre düşünürler. Bu nedenle, içsel ya da toplumsal olarak yaşanabilen ve kabul gören deneylerin dışında kalan gerçekler, onlar için, düşünülemez olandır. Çünkü insan ancak beynindeki verilerle ve onlara göre düşünür. O halde tüm düşünsel sistemler en başından itibaren, bir engelleme ve bir kısıtlama ile doğarlar.

Jung ve Freud'dan sonra Batı dünyasının psikoloji ve psikanaliz alanındaki en önemli temsilcisi Erich Fromm'dur. Popüler yazıları ve kolay anlaşılan diliyle Batı toplumlarını güncel sorunlarına derinlemesine çözümler getiren Fromm, bu özellikleri ile çok okunan ve sevilen bir düşünür olmuştur.

Erich Fromm, Sigmund Freud'un ünlü bilinçaltı kavramını geliştirip, akılcılaştırmasıyla tanınır. Ona göre, yalnızca istenmeyen duygular değil, tam tersine arzulanan ve ulaşılmak istenen bazı duygular da bilinçaltına itilip, bastırılabilmektedir. İşte bu aşamada Fromm ortaya üç temel kavram atar: Düşünülemez olan, söylenemez olan ve açıklanamaz olan.

Düşünülemez olan; insanın duşüncesi sınırları dışında kalanı, söylenemez olan; düşünülebilen, ama dilde yeterli sözcük bulunmadığı için söylenemeyeni, açıklanamaz olan ise; düşünülebilen, söylenebilen, ama açıklanması yasak, yani "tabu" olduğu için açıkça ortaya koyulamayanı belirtir.

Şimdi bu kavramları daha yakından inceleyelim.

DÜŞÜNÜLEMEZ OLAN

Düşünulemez olan derken, konuyu felsefî ya da mantıksal bir anlamda değil, daha çok somut olarak yaşanan, yani deneysel (ampirik) yönüyle ele almaktayız. Çünkü tarih boyunca bir çok örnekte görüldüğü gibi, bir toplum için hiç akla gelmeyen ve düşunülemez olan, bir başka tarih döneminde yaşayan farklı bir toplum için düşünülebilen ve doğal bir şey olabilir. Kısaca, düşünülemez olan, bir toplum yapısı içinde bulunan insanların iç ya da dış dünyalarında yaşayamadıkları veya deneyemedikleri şeyleri tanımlar. Onlar için yalnızca kendi gerçekleri vardır ve yalnızca bunlar geçerlidir. Ama bir çok gerçekler onların dışında da vardır ve olacaktır.

M.Ö. 8000'li yıllarda yaşayan Neolitik Çağ insanı için kişisel mülkiyet kavramı, düşünülemez bir şeydi. İnsanın yalnızca kendisine ait olan ve başkalarından çekip alacak, koruyacak bir şeyi olması o dönemlere düşünülemezdi. Günümüzde de varlıklarını surdüren bazı ilkel kavimlerde, örneğin Kuzey Amerika'daki Pueblo Kızılderilileri'nde de ozel mülkiyet kavramı yoktur. Çünku toplumsal hayatta böyle bir olayla karşılaşılmaz, bu nedenle de düşunulemez. Doğal olarak buna karşılık olacak bir kavram da dillerinde yer almaz. Bilindiği gibi özel mülkiyet, toplumsal gelişmenin belli bir döneminden sonra ortaya çıkmıştır.

SAHIP OLMAK

Kapital ya da diğer bir deyişle sermaye, oldukça modern ve son yüzyılda ortaya çıkan bir kavramdır. Kapital, sahibi bulunanın, kâr amacıyla başka değerler uretmekte kullandığı mal veya değer anlamına gelir. Yani toplumsal ve ekonomik hayatın yeni gelişen bir biçimine aittir.

Sahip olmak, kişinin yalnızca kendisine ait bir şeyi olması, bundan dolayı memnunluk duyduğu ve onu dilediği biçimde kullanma özgürlüğünün olduğu bir durumu belirler. Ne kapital, ne de sahip olmak kavramı, insanlık tarihinin ilk dönemlerinde yer almayan ve düşünulemez olan şeylerdi.

Bir çok dilde "sahip olmak" sözcüğü bile bulunmaz. Samî dillerinde bununla ilgili bir sözcük ver almaz. Ayrıca "sahip olmak" (to have, haben) sözcüğünün kullanıldığı dillerde bu sözcük, dilin ilk başlangıcında yer almamıştır. Toplumsal yapılaşma ve özel mülkiyet kavramının gelişmesiyle birlikte ortaya çıkmıştır.

KAZANMAK

Yine tarihin ilk çağlarına bakalım. O dönemlerde kadınlar ve erkekler bütün gün çalışırlar, sonra da hayatlarını devam ettirebilmek için ihtiyaçları olanlar şeyleri temin ederlerdi. Ama üretim biçimleri değişip, bir "artı değer" ortaya çıkınca, kazanmak ve hemen onunla beraber "sömurmek" kavramları da ortaya çıkmıştır. Daha önceleri düşünülemez olan bu kavramın doğuşuyla erkekler, ataerkil aile yapısını kurmuş ve kadınlar üzerindeki baskılarını arttırmaya başlamışlardır. Gerekçe olarak savundukları: "Erkek fiziksel açıdan kadından üstündür" tezi de pek doğru sayılmaz. Çunkü kadınlar bir çok konuda fiziksel olarak daha dayanıklıdırlar. Ancak çocuk doğurmak ve bakmak yükümlülükleri, onları toplumsal yarışta geride bırakmaktadır.

M.Ö. 7. ve 9. yüzyıllar arasındaki Neolitik Çağ'da herkes yaşamak için çalışmak zorunda olduğundan "sömürü"diye bir olgunun varlığından söz edilemezdi. Artı değerin ortaya çıkması, şehirlerin kurulması, esirler ile yöneticilerin doğması, savaşlar derken, sömürü düzeni gelişmiştir.

Belirli bir toplumsal düzen içinde düşünülemez olan şeyler, "akıl dışı" ya da "delilik" olarak adlandırılır. Aslında burada yanlış olan düşünce biçimi değil, onu sınırlayan koşullardır. Bu durumda toplumsal hayatın sürebilmesi için yanlışlığın düzeltilmesi, yani gerçeklerin bastırılıp, olayların değiştirilmesi gerekir.

SÖYLENEMEZ OLAN

Bazı şeyler düşünülebilir, ama yaygın olarak kabul görmediği ve toplumsal bilince tam olarak yansımadığı için söylenemezler. Onlar için yeterli sözcükler bulunamaz. Bu türlü kavramları bazı öncü düşünürler ortaya atar ve tanımlamaya çalışırlar. Ancak yaygın bir yaşantı haline dönüşmedikleri için, o toplumun dilinde uygun sözcüklerle ifade edilemezler. "Ateizm" sözcüğü buna güzel bir örnektir. "Tanrıtanımazlık" anlamına gelen ve evrende bir Tanrı'nın olmadığına inananların kullandığı bu tanım, 17. yüzyıl düşünürlerince ortaya atılmıştır. Oysa onlardan çok önce, bir Ortaçağ mistiği olan Meister Eckhart da düşüncesinde Tanrısız bir model çizmişti. Bunu açıkça ifade edemediği için, onu tanıyanlara biraz garip de gelse, Meister Eckhart "Tanrı" sözcüğünü pek kullanmaz. Onun yerine "Tanrısallık" tanımını kullanır. Bu tanım, içinde hiç bir ışık olmayan bir karanlık durumudur. Halbuki İncil'in anlattığına göre Tanrı, ışık ve aydınlıktır. O halde Eckhart'ın "Tanrısallık" tanımı, bilinen anlamdaki Tanrı'nın yerini tutmaz. Ama o dönemde "Tanrı yoktur" biçiminde düşünmek mümkün olmadığı için, Eckhart bu görüşünü "Tanrısallık" ve onun belirdiği karanlık biçiminde dile getirmiştir.

BAŞARI

Batı dillerinin gelişimini incelediğimizde, "başarı" (Erfolg) sozcuğunün eski donemlerde, bir olayı izleyen bir diğer olayı, yani herhangi bir davranış sonrasında oluşan durumu (erfolgen) tanımlamakta kullanıldığını gorürüz. Başkasına üstün olmak, diğerlerini geçmek anlamlarını içeren çağdaş "başarı" kavramı ise, toplumlarının gelişmeleriyle paralel bir evrim çizer. Burjuvazi toplumlarının oluşması ve bir yarışma, bir rekabet ortamının doğması ile "başarılı olmak" günümüzdeki anlamına kavuşmuştur. Oysa biz "başarı" kavramını insanlık tarihinin en eski ve köklü kavramlarından biri sanırız.

Örnek verelim. İlkel bir toplumda vazo yapan ve onu süsleyen iki kadın da yaptıklarından mutludurlar. Halbuki çağdaş bir toplumda, bizler hemen bir değerlendirmeye girişerek, birininkinin daha güzel süslenmiş olduğunu, dolayısı ile de daha "başarılı" sayılması gerektiğini ileri sureriz. Acaba amaç hep, birinin bir diğerine üstünlüğü mü, yoksa üretimden duyulan haz mı olmalı?

"Başarı" da tıpkı "sömürmek" gibi dillerimizde doğal gibi gözüken, ama aslında toplumsal koşulların oluşturduğu bir kavramdır. Bu türlü sözcükler, belirli toplumsal dönemlerin ve koşulların yarattığı şeylerdir. O toplum biçimi ortadan kalktığında, bunlar da dilden çıkacak ve kaybolacaklardır.

SEVGİ

Her toplumun kendi yapısı içinde çok önem verdiği bazı sözcükler vardır. Kapitalist yapıdaki modern toplumlarda "sevgi" sözcüğü bunlardan birisidir. İngilizce' de "love", Almanca'da "Liebe" ile ifade edilen "sevgi" sözcüğü, bu biçimiyle bir yığın anlamı aynı anda içermektedir.

Burada ilginç olan, birini beğenmekten en yoğun ilgiye, hatta cinsel beraberliğe dek uzanan bir alanda yalnızca bir tek sözcük kullanılmasıdır. Batı toplumlarının lisanlarında "ana sevgisi" ile "erotik sevgi" arasında sözcuk açısından bir ayrım yoktur. Oysa örneğin Yunanca'da "eros" ve "agape", İbranice'de ise "ohew", "ohwet" (ki bunlar "yanmak", "heyecan içinde olmak" kökünden gelirler) ile "ana kucağı" demek olan "rechem" den gelen "rachamen" arasında sozcük ve anlam farkı vardır.

Son zamanlarda "sevgi" sözcüğü, daha çok "birisiyle yatmak" yerine endirekt olarak da kullanılmaktadır. Çünku başka bir insanla olan cinsel etkinliği direkt sözcüklerle ifade etmek sevimsiz olmaktadır. Bu nedenle benzetmelerden yararlanarak, dolaylı bir anlatım biçimi seçilmektedir. Bu da bize, toplumlarımızda cinselliğin ne denli aşağılanmış olduğunu göstermektedir.

İşte bu örnekler, insanların yaşayabildikleri, ama toplumun lisanında onu karşılayacak bir sözcük olmadığı için ifade edemedikleri "söylenemez olan"ı bize açıklıyor.

AÇIKLANAMAZ OLAN

Açıklanamaz olan, düşünülebilen, söylenebilmesi için yeterli sözcukler bulunan, ama "tabu", yani yasak olduğu için "açıklanamayan" şeylerdir. Bunları ikiye ayırabiliriz:

Birinci bölumde, toplumsal sınıflarla ilgili "tabu"lar yer alırlar. Gelir, kültür ve eğitim ile bağlantılı olarak, kimi şeyler toplumun bir kesiminde "tabu", diğer bir kesiminde ise, açıklanabilir nitelikte olabilir.

İkinci bölümde ise, toplumun tumünde kesinlikle "tabu", yani yasak olan şeyler vardır. Buna ornek olarak, İbrani geleneğinde Tanrı'nın adının kullanılmamasını gösterebiliriz. Tanrı'nın adını anmak yasak olduğu için, İbraniler Tanrı'yı "mein Herr" (Efendim) tanımıyla anlatmaya çalışırlardı.

ÖZGÜRLÜK

Bir ornek de ünlü filozof Spinoza'dan. Ünlü filozof "kâr" sözcüğünü "ruha yarayan" ve "insanın gelişmesine yararlı olan" anlamlarında kullanmıştı. Daha sonraları ise tamamen ekonomik anlamda kullanılmaya başlayan "kâr", günümüzde "insanın cebini doldurmaya yarayan şey" biçimiyle dillerimizde yerini almıştır. Burada bir kez daha "sevgi" sözcüğünü ele alalım. "Sevgi" (Liebe) aslında "övgü" (Lob), "Sevinç" (Freude) ve "özgürlük" (Freiheit) ile aynı etimolojik kökenden gelmektedir. Bu sözcükler bir yaşantı biçimini ve duygusal bir bütünlüğü anlatırlar. Yani övgü, sevinç ve özgürlüğün yer almadığı bir sevgi olamaz. Tıpkı eski bir Fransız halk şarkısında olduğu gibi: "L'amour est l'enfant de la liberté" (Çocuğun sevgisi özgürlüktür). Ama çağdaş hayat biçimlerinde "sevmek, özgürlüğün kaybedilmesi demektir" endişesi hakimdir. Oysa sevgi, en büyük özgürlük olmalıdır. Kısaca, toplumsal gelişme insana uzak ve ters bir nitelik kazandığı için, dillerdeki sözcükler de giderek olumsuz ve insana aykırı özellikler kazanmışlardır.

BASTIRMA

Freud'un anlayışına göre "bastırma" işlemi, içimizden gelen olumsuz etkileri, ahlâk dışı ve kötu güdüleri bilinçaltına itmek ve bilince çıkmasına izin vermemektir. Ancak burada unutulan bir şey var. Yalnızca olumsuz şeyler bastırılmaz. İnsan, toplumsal karaktere uymayan bir çok iyi şeyi de bilincine çıkartmaz ve bastırır.

Basit bir örnek verelim: Elbise satan bir mağazaya gelen yoksul kızın yalnızca 40.000 TL'si vardır. Ama beğenip de, almak istediği elbise 80.000 TL'dir. Mağaza sahibi 40.000 TL'den vazgeçerek, elbiseyi kıza vermek ve onu sevindirmek istemektedir. Bu, onu mutlu edecektir. Bir an düşünür. İyi de, acaba çevresi, karısı ve iş arkadaşları ne diyeceklerdir buna? "Mantıklı ve akıllı bir adam duygularıyla hareket etmemeli" demezler mi? Özetle, istemesine ve içinden gelmesine rağmen adam, duygularını bastırır ve toplumsal değer yargıları doğrultusunda hareket ederek, elbiseyi vermez.

Çünkü bizler kâr ve başarı uzerine ayarlanmış, değer yargıları böyle biçimlenmiş bir toplumda yaşamaktayız. Bu nedenle "sevgi" ilkesine göre davranan birisi, kolaylıkla toplum dışına itilebilmektedir. Yalnız kalmaya cesareti olmayan herkes de, içindeki iyi özellikleri bastırmak ve toplumun çizdiği doğrulara göre yaşamak zorunda kalmaktadır.

GERÇEK

Ne acıdır ki, içimize bastırdığımız şeyler yalnızca "iyi" olanlar değil, belki ondan da fazla oranda "gerçekler"dir. Çağımız bir aldatmaca ve yüzeysel görüntülerle şaşırtmaca donemidir. İnsan, kendisi ve evrenle ilgili gerçeklerin çoğunu bilir. Ama onların bilince çıkarak hayatımızı olumlu yönde etkilemelerine izin vermiyoruz.

Örneğin bir psikolog, bir kişiye kendisi ile ilgili bazı gerçekleri onun anlayabileceği bir dille anlatacak olursa bu kişinin önünde yeni ufuklar açılır. Kişisel gerçeklerin ötesinde, toplumsal ve giderek evrensel gerçeklerin farkına varan insanların sayısının artması, tum dunyanın gidişini olumlu biçimde etkileyecektir.

Başka türlü düşunen, farklı değer yargılarına sahip ve değişik biçimde davranan insanlar toplumla onlar arasında bir sürtüşmenin çıkmasına neden olabilir. Toplumsal barış ve uyum uğruna, toplumun ve çevrenin dışına itilmek istemeyenler, gerçekle ilgili duygularını bastırmak ve engellemek yoluna gideceklerdir. Bu yüzden en çok bastırılan ve bilinçaltına itilen şeyler, güncel hayat biçimine ters ve tehlikeli gelen gerçeklerle ilgili bilgilerdir. Ama yıllardır süregelen bu turlü davranışlar, toplumları bir dünya savaşının eşiğine getirmiştir.

Oysa yalnızlıkları pahasına cesur olmayı beceren ve gerçeklere gözünü kapamayan, kendilerini ve giderek toplumlarını olumlu yönde geliştirmek isteyenler sayesinde dünyayı daha iyi, daha doğru ve insana uygun bir biçime doğru götürebileceklerdir.

BÜTÜN ESERLERİ

1. **Die Entwicklung des Christusdogmas** (İsa Dogmasının Gelişimi) 1930
2. **Die Furcht vor der Freiheit** (Özgür Olmaktan Korkmak) 1941
3. **Psychoanalyse und Ethik** (Psikanaliz ve Ahlâk) 1947
4. **Psychoanalyse und Religion** (Psikanaliz ve Din) 1950
5. **Märchen, Mythen, Träume** (Rüyalar, Masallar, Mitoslar) 1951
6. **Wege aus einer kranken Gesellschaft** (Hasta Bir Toplumdan Çıkış Yolları) 1955
7. **Die Kunst des Liebens** (Sevme Sanatı) 1956
8. **Sigmund Freud, Seine Persönlichkeit und seine Wirkung** (Sigmund Freud, Kişiliği ve Etkileri) 1959
9. **Psychoanalyse und Zen-Buddhismus** (Psikanaliz ve Zen-Buddhizm) 1960
10. **Es geht um den Menschen** (Herşey İnsan İçin) 1961
11. **Das Menschenbild bei Marx** (Marx'ın İnsan Anlayışı) 1961
12. **Jenseits der Illusionen** (Hayal Zincirlerinin Ötesi) 1962
13. **Die Seele des Menschen** (İnsanın Özü) 1964
14. **Ihr werdet sein wie Gott** (Tanrı Gibi Olabilirsiniz) 1966
15. **Die Revolution der Hoffnung. Für eine Humanisierung der Technik** (İnsancıl Bir Teknolojiye Doğru) 1968
16. **Psychoanalytische Charakterologie in Theorie und Praxis** (Psikanalitik Karakter Bilimi) 1970
17. **Anatomie der menschlichen Destruktivität** (İnsan Yıkıcılığının Anatomisi) 1973
18. **Haben oder Sein** (Sahip Olmak ya da Olmak) 1976
19. **Sigmund Freuds Psychoanalyse Größe und Grenzen** (Freud Düşüncesinin Büyüklüğü ve Sınırları) 1979

ÖLÜMÜNDEN SONRA YAYINLANAN ESERLERİ

20. **Arbeiter und Angestellte am Vorabend des Dritten Reiches** (Hitler Almanyası'nda Çalışanların Durumu) 1980
21. **Über den Ungehorsam** (Barışın Tekniği ve Stratejisi) 1982
22. **Über die Liebe zum Leben** (Hayatı Sevmek) 1983
23. **Vom Haben zum Sein** (Sahip Olmak'tan Olmak'a. Olmak Sanatı) 1989
24. **Das jüdische Gesetz** (Diaspora Düşüncesinin Sosyolojisi) 1989
25. **Die Entdeckung des gesellschaftlichen Unbewußten** (Toplumsal Bilinçaltının Araştırılması) 1990
26. **Ethik und Politik** (Ahlâk ve Politika) 1990
27. **Von der Kunst des Zuhörens** (Dinleme Sanatı) 1991
28. **Die Pathologie der Normalität** (Yeni Bir İnsan Bilimi) 1991
29. **Vorlesungen zur Psychoanalyse** (Psikanaliz Dersleri) 1992
30. **Humanismus als reale Utopie** (Hümanizm: Gerçekleşebilecek Bir Ütopya) 1992
31. **Wege zur Befreiung. Über die Kunst des Lebens** (Yaşama Sanatı) 1992,

TÜRKÇE'DE FROMM

ARITAN YAY.

- **Psikanaliz ve Din** (1950), 1981/1993 (3. bs.)
- **Rüyalar, Masallar, Mitoslar** (1951), 1992/1993 (2.bs.)
- **Marx'ın İnsan Anlayışı** (1961), 1992
- **Sahip Olmak ya da Olmak** (1976), 1982/1993 (4. bs.)
- **Freud Düşüncesinin Büyüklüğü ve Sınırları** (1979), 1981/1993 (4. bs.)
- **Yaşama Sanatı** (1993)

PAYEL YAY.

- **Sevme Sanatı** (1956) 1976/1992 (4. bs.)
- **Sevgi ve Şiddetin Kaynağı** (1964), 1979/1993 (4. bs.)
- **Umut Devrimi** (1968), 1990
- **İnsandaki Yıkıcılığın Kökenleri** (2 cilt) (1973), 1984/1985
- **Özgürlükten Kaçış** (1941), 1993
- **Sağlıklı Toplum** (1955), 1982/1993 (2. bs.)
- **Sevme Sanatı** (1956), 1982/1992 (4. bs.)
- **Yeni Bir İnsan, Yeni Bir Toplum** (1962), 1981/1993 (4. bs.)
- **Kendini Savunan İnsan** (1947), 1982/1992 (3. bs.)

YAPRAK YAY.

- **Özgürlükten Kaçış** (1941), 1992
- **İtaatsizlik Üzerine** (1981), 1987 (Yayınevi Kapandı)

YOL YAY.

- **Psikanaliz ve Zen Budizm** (1960), 1978/1992 (4. bs.)

ÖTEKİ YAY.

- **Sevgi ve Şiddetin Kaynağı** (1964), 1992
- **Özgürlükten Kaçış** (1941), 1993

DOST YAY.

- **Psikanalizin Bunalımı** (1970), 1982 (Yayınevi Kapandı)

TUR YAY.

- **Hürriyetten Kaçış** (1941), 1979 (Mevcudu Yok)

ÖZGÜR İNSAN YAY.

- **Çağımızın Özgürlük Sorunu** (1962), 1973 (Mevcudu Yok)

FROMM-Online

Propriety of the Erich Fromm Document Center. For personal use only. Citation or publication of material prohibited without express written permission of the copyright holder.

Eigentum des Erich Fromm Dokumentationszentrums. Nutzung nur für persönliche Zwecke. Veröffentlichungen – auch von Teilen – bedürfen der schriftlichen Erlaubnis des Rechteinhabers.

Aritan, A., 1995: Cagdas nasirali yahya, In: Matbuat, Istanbul, Sayi 10 Subat 1995, pp. 19-22.